

СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ СПРАВЕДЛИВОСТІ В КРИЗОВОМУ СУСПІЛЬСТВІ

Борис СТАДНИК

orcid.org/0009-0008-7988-2005

аспірант кафедри філософії та міжнародної комунікації

Національного університету біоресурсів і природокористування України

Анотація. Досліджено соціальні орієнтири справедливості в кризовому суспільстві. Розкрито філософсько-теоретичне розуміння сутнісних особливостей суспільства. Показано, що в суспільному процесі важливими є роль і місце справедливості як морально-етичного чинника соціального розвитку.

Ключові слова: справедливість, кризове суспільство, конфлікт, військова агресія, потреби, інтереси, цілі, цінності.

Постановка проблеми. Вирішення найвагоміших завдань під час кризи спрямоване на проведення кардинальних змін усіх сфер українського суспільства. Особливо гостро ця проблематика постала в умовах війни. Криза потребує подолання соціальної апатії громадян і пробудження справжнього інтересу до шляхів мінімізації впливу як внутрішнього, так і зовнішнього чинників. Прийняті Верховною Радою України нормативно-правові й законодавчі акти націлюють на подолання кризових процесів, конфліктів, спротив агресору. В центрі цих перетворень постають люди із життєвими та громадськими позиціями, принципами, цілями, установками, життєвими планами, надіями. Їхня реалізація тісно пов'язана із морально-етичними, національними, нормативно-правовими цінностями, закладеними принципами справедливості. В такому вимірі справедливість актуалізується і є вагомим чинником мінімізування кризових процесів у суспільстві.

Аналіз досліджень і публікацій. У філософській, соціологічній і юридичній літературі до понять «суспільство»,

«справедливість», «справедливість в кризовому суспільстві» під час війни постійно виявляється інтерес. Не зупиняючись на сутності історичних вимірів цих понять, відзначимо, що вони пройшли довгу еволюцію, але вживались переважно для характеристики ізольованого соціального процесу.

Сучасний період характеризується різноманіттям наукових підходів до вивчення суспільства й місця справедливості в соціальному процесі. Науковці по-різному визначають ці поняття. Не вважаючи за необхідне їх проаналізувати, відзначимо, що більшість дослідників виходить із тези, що суспільство в своїй сутності є сукупністю суспільних відносин.

Історично відомо, що суспільство існувало в усі епохи, навіть коли не було ні країн, ні держав. Проте в стародавньому світі не використовувалося таке поняття, як «суспільство». Вперше воно з'явилося у XVIII ст. Натепер у філософській літературі існує велика кількість визначень поняття «суспільство». Причому відомо, що тривалий час суспільство уподібнювалося до поняття «держави». Існують

погляди, в яких суспільство ототожнюється із сукупністю людей, які «об'єднані певною територією та державним устроєм» [1].

Подібне бачення щодо системи суспільних відносин представлено і в праці Платона «Держава» [5]. Необхідно зазначити, що Платон одним із перших в історії філософської думки репрезентував роль справедливості у соціальному процесі [5, с. 91]. Надалі дослідження суспільства представлені різними підходами, зокрема поширення набув теоцентризм. Більш ґрунтовно суспільство, соціальний і політичний устрій розглядалися в період Нового часу та німецької класичної філософії. У XIX та наступних століттях виокремлювалися різні методологічні підходи до осмислення людини і суспільства. Так, важливою методологічною основою щодо розуміння суспільства є думка Г. Зіммеля, який вважав, що його смислове вираження набуває більш визначеного розуміння тоді, коли «його протиставляють арифметичній сумі окремих індивідів» [10, с. 29–30].

Інший дослідник Н. Смелзер стверджує, що суспільство характеризується об'єднанням людей, яке має певні географічні кордони, спільну законодавчу систему і національну ідентичність [11]. Е. Дюркгейм розглядає суспільство як надіндивідуальну духовну реальність, засновану на колективному уявленні [2], М. Вебер – як взаємодію людей або ж продукт соціальних людських дій [13]. Т. Парсонс розуміє суспільство як відносини між людьми, засновані на нормах і цінностях [9]. К. Маркс трактує суспільство як сукупність відносин між людьми, що «складаються в історичному розвитку в процесі їх спільної економічної діяльності». А тому суспільство є

«продуктом взаємодії людей» [4]. В. Парето досліджує суспільство як систему, яка перебуває в стані відносної рівноваги, але у своїй сутності вона постійно відновлюється і порушується [8]. Ф. Тьоніс вважає, що суспільство є типом організації соціального життя з механічними зв'язками частин. Вони у своїй сутності «утворюють соціальну цілісність», яка характеризується виборчими намаганнями її учасників, раціональним обміном, розрахунком, усвідомленням корисності та цінності [12].

Узагальнюючи означені дослідження щодо уявлення про суспільство, сучасні дослідники стверджують, що у своїй сутності воно є найзагальнішою системою взаємозв'язків і взаємовідносин між людьми, соціальними групами та інститутами. З іншого боку, це загальна сукупність усіх способів взаємодії та форм об'єднання людей, що склалася історично і в якій знаходить свій вияв їхня взаємозалежність один від одного. Отже, сучасний період дослідження суспільства характеризується багатовекторністю підходів до вивчення його сутності, тому науковці по-різному визначають це поняття. Відзначимо, що більшість дослідників виходить із того, що суспільство репрезентує у своїй сутності поліфонію, «ансамбль», сукупність суспільних відносин. Так, під час розкриття особливостей суспільства ми виходимо з того, що вони тісно пов'язані із сутнісними характеристиками його існування. Подібне розуміння дає можливість проаналізувати більш ефективно кризовий стан. Головним тут постає соціальна сутність суспільства, що і використовується в сучасних трактуваннях. Причому концептуальним є розуміння – «у своїй дійсності» – сутнісних

особливостей суспільства, що збагачує його зміст в контексті нашого дослідження, оскільки «у своїй дійсності» являє собою сутність й існування. Останнє привносить особливості смислового забезпечення, яке виразно розкривається під час кризи і в умовах війни. Отже, вивчаючи суспільство, необхідно йти від емпіричної дійсності до сутності, від сутності першого порядку до сутності другого порядку тощо, а далі від сутності до дійсності як способу її реалізації. Філософія життєдіяльності суспільства опосередкована системою соціальних умов і суспільних відносин у загальноісторичному вимірі. Науковий аналіз суспільних відносин дає можливість розкрити «секрет» кризового суспільства в умовах війни. До того ж останнє необхідно шукати не в окремому суспільстві, як справедливо зазначав К. Маркс, а в тій сумі «продуктивних сил, капіталів і соціальних форм комунікацій, які кожен індивід, кожне покоління й суспільство застає як дещо дане...» [4, т. 3, с. 37].

Мета статті – розкрити загальне філософсько-теоретичне розуміння сутнісних особливостей суспільства; через призму їхніх чинників показати місце справедливості як морально-етичного, національного, нормативно-правового регулятора суспільних відносин; визначити роль і місце справедливості/несправедливості в кризовому суспільстві та під час військової агресії рф.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж розглядати морально-етичну та нормативно-правову категорію «справедливість» в кризовому суспільстві в умовах російської військової агресії проти України, доцільно розпочати дослідження з ряду загальних питань, таких як сутнісна характеристика суспільства; передумови

та чинники виникнення кризи в суспільстві; справедливість; справедливість в період конфліктів, у т. ч. військових. У дослідженні ми виходимо з того, що під час розгляду загальнотеоретичних питань висхідною є методологічна установка: хто береться за окремі питання без попереднього вирішення загальних, той неминуче натикатиметься несвідомо для себе на ці загальні питання. Тож розглянемо одне із найважливіших питань нашого дослідження – розуміння основ життєдіяльності, що дасть можливість методологічно виокремити соціальні чинники суспільної кризи, конфлікт, військову агресію та місце справедливості/несправедливості в цьому процесі.

У такій послідовності життєдіяльності суспільства у своїй сутності розуміється як соціальна самодіяльна, саморегулююча і самовідновлювана система, яка безпосередньо прагне до забезпечення потреб. Висхідним імпульсом такого процесу є природні потреби. Вони забезпечують існування і організацію його життєдіяльності та відображають внутрішні протиріччя /потребу/ між необхідністю підтримання і розвитку життєдіяльності, з одного боку, а з другого – існують обмеження щодо внутрішніх можливостей і засобів для його існування. Останнє є важливим для осмислення виникнення та впливу кризи на суспільні процеси, а водночас виокремлюється роль справедливості як регулятивного й нормативно-правового механізму самодіяльності суспільства. Повертаючись до розуміння суспільства, необхідно зазначити, що його життєдіяльність проявляється в різних формах, зокрема в процесі реалізації, відтворення і народження потреб, які здійснюються на основі активного, діяльного відношення соціальної

системи до умов свого існування /сутність суспільства першого порядку/. Соціальна активність, з одного боку, виступає як саморегулятор і результат щодо потреб, а з другого – як передумова активної дії з оволодіння «відомими предметами зовнішнього світу» і таким чином спрямована на задоволення суспільних потреб. Соціальна активність в такому розумінні є одним із способів суспільного буття, яка дає можливість суспільству змінюватися і розвиватися в часі й просторі. Тут необхідно виокремити особливості активності (самодіяльності), яка не може бути реалізована повною мірою в кризовому суспільстві. Так, для активності соціального процесу характерним є існування його у формі самодіяльності; утворення безкінечного різноманіття соціальних зв'язків і відношень, матеріальних явищ, систем різних рівнів і форм. З другого боку – виявлення та репрезентація властивостей ідеальних систем різних рівнів, форм і станів; перехід /перетворення/ одних конкретних соціальних явищ, процесів, систем, форм в інші; зміна в структурі й функціях систем, пріоритетів, міри й форми самодіяльності тощо. Важливим у цьому процесі є осмислення того, що суспільна активність розуміється як породження соціальних відносин, матеріальної й духовної енергії. Вона характеризує діяльність суб'єкта. Як результат, специфіка суспільства залежить від особливостей його природи, носіїв суспільних відносин, детермінуючого чинника і характеру їх взаємодій.

У справедливому суспільстві дійсним сутнісним суспільним началом виступають не поодинокі факти виготовлення засобів праці, не незначні виробничі підприємства, а потужні

виробничі підрозділи з потужною інфраструктурою, що постає необхідною умовою повноцінного розвитку українського суспільства /сутність суспільства другого порядку/, без якого його існування під час довготривалої кризи стає конфліктним або ж неможливим. Таким чином, суспільне начало необхідно вбачати в потребі власне трудової діяльності. В кризовому суспільстві через несправедливість в різних проявах мінімізуються можливості щодо повноцінної трудової діяльності. Отже, суспільство як система формується в процесі трудової діяльності й репрезентує себе на основі суспільної (акціонованої) власності на основі принципів справедливості. У такому процесі сам громадянин починає розглядати працю не лише як засіб обслуговування власної системи потреб, але і як здійснення деяких суспільних завдань. Останнє передбачає розвиток українських підприємств із закладеними цінностями щодо суспільної (акціонованої) власності, морально-етичними, нормативно-правовими механізмами, регуляторною системою, побудованою на принципах справедливості сучасного європейського, американського та китайського виробництва тощо. В основі має бути мінімізація кризових виявів, оскільки основою потужного виробництва є його акціонування, де всі працівники та значна частина навколо (територіально) проживаючих громадян репрезентують свій інтерес щодо володіння акціями відповідного підприємства. Практики одноосібного акціонування підприємств у цих країнах мінімізовані, що й відображає дієвість справедливості, як результат – гармонізуються інтереси членів суспільства та мінімізуються кризові впливи.

Суспільний характер людської діяльності виявляється в тому, що створюються предмети, засоби праці, соціальні відносини відповідно до суспільних потреб. Їхнє відтворення стає особливою потребою /сутність суспільства третього порядку/. Разом з тим роль активного самодіяльного начала суспільства в системі соціальних відносин реалізується повною мірою в справедливому суспільстві, саме в такій системі максимально розкривається самоврядна сутність суспільного процесу при дотриманні національних, морально-етичних, нормативно-правових і загальнолюдських цінностей. Як результат, гармонізуються інтереси громадськості, що є безпосереднім виявом справедливості. Розглядаючи українські реалії, важливим постає питання, наскільки враховано загальнолюдські цінності в законотворчій, нормативно-правовій практиці. Остання має виходити із загальнолюдських цінностей і практик європейських країн та етнонаціональних здобутків і потреб, які репрезентують справедливість. Подібної думки дотримується і професор філософії Гарвардського університету Джон Ролз. Так, в підрозділі «Предмет справедливості» він зазначає, що «в ідеалі правила мають бути так складені, аби панівні інтереси людей спонукали їх діяти в такі способи, що сприяли б соціально бажаним цілям» [6, с. 97]. Тож означене в своїй сутності має носити характер соціальної справедливості як чинника, з одного боку, що гармонізує соціальний процес, реалізацію суспільних потреб, інтересів, цілей, цінностей, з другого – виходити з морально-етичних основ та нормативно-правового забезпечення, де закони мають прийматися, виходячи із загальнолюдських цінностей, без

практик лобіювання з боку олігархів, олігархічних груп тощо. Порушення означеного, на прикладі української економіки, призводить до олігархізації виробничого процесу, мінімізування інтересів громадян, що є передумовою до несправедливості, виступає основою виникнення соціальних криз та й надалі конфліктів у суспільстві. Тут справедливість як морально-етична та регулятивна основа суспільного буття забезпечує самодіяльність суб'єкта соціального процесу. Останній носить характер змін, перетворень, трансформацій, а породжувані суспільні взаємини найкраще відтворюються шляхом самостійного ставлення громадян як суб'єктів до предметів, засобів праці, відносин власності, розподілу і споживання, що передбачає визначений вільний вибір, а також вибір щодо інших учасників.

Процес вибору діяльності породжує особливі саморегулятивні відносини, які носять функцію суспільного самоврядування, що мінімізуватиме соціальні протистояння та кризові явища, конфлікти, де саморегулятивні відносини максимально проявляються при справедливих механізмах як суспільних, у т. ч. морально-етичних і нормативно-правових, щодо різних напрямків соціального буття, зокрема і питання відносин власності. Саме це призводить до нового якісного зростання життєдіяльності людини в суспільстві, що веде до безперервного процесу забезпечення, відтворення і народження нових потреб, інтересів, цілей, цінностей. Зокрема, актуальними постають потреби щодо демократизації виробничого процесу шляхом соціальної саморегуляції, самоуправління тощо, які здійснюються в системі суспільних відносин, що постійно відтворюються та

у своїй сутності є не лише результатом, але й передумовою цього відтворення. Тож самопокладання передумов з метою мінімізації кризових процесів закладено в системі суспільних відносин і безпосередньо включає елементи справедливості. Водночас справедливість в одному разі виступає передумовою самодіяльності, а в другому – включає самодіяльність як регулятора морально-етичних та нормативних цінностей в суспільстві.

Суспільні відносини взаємопов'язані з характером дій таких соціальних і політичних інститутів України, як Офіс Президента, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, діяльністю органів місцевого самоврядування тощо. Від рівня справедливості самодіяльна суспільна основа забезпечує відповідні потреби. Надалі останні в процесі діяльності перетворюються в інтереси – більш складні й багатогранні відносини, які стимулюють поведінку індивідів і соціальних груп, мінімізують кризові процеси і стають найбільш ефективними під час справедливого розподілу суспільних благ.

Зміст інтересів визначається характером і спрямованістю потреб, а також тим, якою мірою соціальні умови буття забезпечують або не забезпечують реалізацію життєвих потреб. Останнє при несправедливому розподілі матеріальних благ, порушенні структури способу виробництва і є передумовою виникнення кризових процесів у суспільстві або ж глибоких конфліктів, у т. ч. і воєн. Відтак можна зазначити, що інтерес на умовах /справедливості або несправедливості/ визначає можливості щодо реалізації потреб і суб'єктивує суспільство.

У суспільстві, де домінує справедливість, людина виступає щодо об'єктивної

дійсності як суб'єкт, оскільки ця дійсність впливає на можливість реалізації суспільних потреб. У своїй сутності відображення об'єктивної дійсності у свідомості людей здійснюється не дзеркально, а крізь призму принципів справедливості. Як правило, осмислення людьми свого ставлення до дійсності залежить від того, наскільки збігається або не збігається інтерес із законами розвитку суспільства, і регулятором цього процесу постає структура способу виробництва та відносини /справедливості або несправедливості/, які існують у суспільному вимірі. Таким чином, справедливість через суб'єктивність бачення світу обумовлює суб'єктивність ставлення до об'єктивної соціальної дійсності й законів суспільного розвитку. Їх несправедливе або штучне порушення призводить до дисгармонії соціального буття, якщо взяти, наприклад, структуру способу виробництва як важливого чинника соціально-економічних відносин, зрештою, спричиняє суспільний спротив, кризи та конфлікти. Прикладом може бути Революція на граніті 1991 року – перша масштабна акція протесту на майдані Незалежності. Інші ключові протестні рухи – «Україна без Кучми», Помаранчева революція (2004), Революція Гідності (2013–2014) – мали дещо інакший характер і причини, але в їхній основі постають питання щодо ціннісного виміру, справедливості у суспільстві. Найбільш гострою формою вираження кризи, а надалі конфлікту постала зовнішня військова агресія рф. В її основі лежить розуміння ворогом того, що в українському суспільстві несправедливий розподіл матеріальних благ під час грабіжницької приватизації, мінімізований вплив держави як регулятора соціальних процесів

у так званому «вільному ринку» призвели до конфлікту інтересів, деструктивних /кризових/ виявів, які використала рф у своїй агресивній політиці.

Відношення через призму справедливості/несправедливості щодо соціальних умов життя, інтересів віднаходить своє вираження в цілях, які постають ідеальним чинником активної діяльності людини. Тож цілепокладання та його здійснення набувають значення щодо самостійної сфери життєдіяльності, діалектика якої максимально розкривається чи не розкривається в суспільстві, де репрезентовано принципи справедливості або ж несправедливості. Її сутнісною основою, з одного боку, є представлення результату попередньої життєдіяльності суспільства, особливостей національного буття, етнонаціонального виміру, а з другого – справедливість є передумовою, яка демократизує соціальний процес і реалізується шляхом самоврядування. При несправедливості в суспільстві мінімізується процес гармонізації соціальних відносин, це породжує кризові явища або ж конфлікти. Подібне має місце тоді, коли штучно (під час військової агресії) здійснюється руйнація соціальних відносин, інфраструктури, структурних елементів способу виробництва тощо. Гармонізація соціальних процесів направляється комплексом цілей виробничого або життєвого вибору, змінює матеріальне середовище існування суспільства. В кризовому суспільстві мінімізуються соціальні процеси, суспільне середовище не забезпечує зростаючі потреби суб'єкта, які мають бути спрямовані на інноваційний розвиток. Тож активність суб'єкта мінімізована, де якісні й кількісні виміри щодо змінених потреб знижують подальший розвиток

інтересів, на основі яких мають формуватися нові цілі. Це не дає можливості розпочинати новий цикл практичної діяльності, спрямований на перетворення середовища, потреб, інтересів, цілей і соціальних процесів загалом. Як результат, через призму суспільного спротиву у різних виявах актуалізуються зусилля соціуму щодо протистояння кризовим дисфункціям і деструкціям соціального процесу. Останнє становить важливу сторону механізму суспільного розвитку, взаємозв'язку об'єктивних і суб'єктивних умов, де найбільш «продуктивно», при справедливому суспільстві, виявляється самодіяльна складова різних фігурантів соціального процесу. Саме соціальна справедливість виступає основною ланкою між різними сферами і сторонами суспільного життя, направляє, регулює і найбільш впорядковує та корегує людську діяльність, гармонізує інтереси, цілі, цінності.

І тому сутність суспільства четвертого порядку полягає в тому, що його життєдіяльність становить процес цілеспрямованої роботи щодо пізнання і перетворення світу з метою самореалізації суб'єкта в різних сферах соціального буття. Водночас при несправедливості сутнісною основою постає деструкція, антагоністичні суперечності, протистояння, кризи та конфлікти. Усе це призводить до порушення процесу відтворення і виробництва нових цілей. Останнє у своїй сутності актуалізується і стає особливою соціальною потребою, що призводить до різних виявів соціальної творчості, зокрема й суспільного спротиву, пізнання та інноваційного поступу. Прикладом є ефективна інноваційна політика щодо виготовлення нових видів захисту від зброї агресора

тощо. Інноваційний розвиток є метою перетворення людиною навколишньої дійсності, веде до осмислення нею об'єктивних зв'язків, закономірностей, тенденцій суспільного буття, переосмислення сутності соціального процесу, об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. Саме це потребує на основі справедливості гармонізації соціальних потреб, інтересів, цілей, цінностей. Вона виступає «осмисленою необхідністю» та забезпечується шляхом творчості, свободи і самодіяльності /сутність суспільства п'ятого порядку/. У кризовому суспільстві відбуваються зміни, що призводять до соціальних протистоянь, конфліктів, дисгармонії відносин. Як результат, з'являються соціальні вияви, пов'язані з порушенням свободи та принципів справедливості. Все це спричиняє несправедливість у суспільстві. Разом з тим у суспільстві, де дотримуються принципів справедливості, здійснюється узгодження потреб, інтересів, цілей, цінностей в різних проявах соціального, політичного, духовного життя, що є основою для забезпечення процесу вирішення суперечностей.

Такий підхід, при дотриманні принципів справедливості, щодо розуміння систем «суспільство», «криза» передбачає розгортання потреб і включає в себе відповідні види діяльності, зокрема: повсякденну життєву активність; діяльність як працю; діяльність із реалізації суспільних відносин; діяльність із реалізації цілей; творчу діяльність як реалізацію принципів соціальної справедливості і свободи тощо.

Таким чином, життєдіяльність суспільства – це певною мірою самодіяльна діяльність як вираження міри активності, вона залежить від зовнішніх

умов /співвідношення об'єктивного і суб'єктивного/. І одним із регуляторів цього процесу є соціальна справедливість. Саме вона спонукає, з одного боку, ініціативу /самодіяльність/, а з другого – на основі морально-етичних цінностей і нормативно-правового забезпечення в процесі його творчого перетворення здійснює вибірковість щодо соціального середовища в процесі його творчого перетворення.

Осмилюючи роль справедливості в кризовому суспільстві або під час військової агресії, слід зазначити, що реально протистоять одне одному не особа суспільству й не суспільство особі, а соціальне середовище – індивіду, особі, оскільки соціальне середовище створює передумови до активної /неактивної/ перетворювальної ролі суб'єкта, самодіяльність якого визначається місцем індивіда в цьому процесі. Тож можна стверджувати, що особа як суб'єкт об'єктивована через суспільні відносини різними морально-етичними та нормативно-правовими цінностями, зокрема й справедливістю, яка здійснює вплив на формування суб'єктивного – особистісного – виміру суспільного чинника.

Усвідомлення особою себе як суб'єкта відбувається на певній стадії розвитку суспільних відносин, коли сутнісною його характеристикою постає практичне ставлення до світу. Регуляторними чинникам цього процесу є багато факторів, але одним із них є справедливість або несправедливість. Таке ставлення може мати двоїстий характер: самодіяльним, що відображає власні потреби суб'єкта, і вимушеним, тобто невільним і несправедливим.

Для того щоб у суспільстві індивіди стали суб'єктом суспільних відносин,

вони мають оволодіти ними і відповідно до найважливіших тенденцій щодо їхнього розвитку виробити власну позицію. Це забезпечить реалізацію суспільних потреб, інтересів, осмислення соціальних установок, що відкриває шлях до вільного цілепокладання. Така внутрішня соціальна позиція концептуалізується у світогляді, ідеологічних переконаннях та установках, національному, етноментальному вимірах тощо. Загалом формується результат складної взаємодії між суб'єктом і об'єктом, співвідносний не лише в системі «особа», але й «суспільство». Відповідно до того, наскільки реалізуються ці відносини, особа або суспільство постає продуктом суспільних відносин. Їх репрезентація віднаходить свій вияв у різних формах, але ціннісним у цьому процесі є справедливість, оскільки завдяки їй під час активного впливу особи, колективу в соціальних вимірах відбуваються цілеспрямовані зміни. Важливим регулятором такого взаємовпливу є те, наскільки взаємопов'язані інтереси членів суспільства, що дасть можливість найбільш повно відобразити їх суб'єктність, пізнане, творче й практичне ставлення до соціального процесу. Тож у соціальному процесі суспільна самодіяльність являє собою рівень суб'єкт-об'єктних взаємовідношень. Ці відносини породжують різноманітні види, напрямки самодіяльності, у більш вузькому вимірі – трудову, політичну, духовну тощо. Отже, в соціальному процесі факторіальною константою, яка забезпечує соціальну активність, постає справедливість. Розглянувши чинники соціального процесу, які забезпечують (при справедливості) або мінімізують (при несправедливості) цілеспрямований його поступ, у подальших дослідженнях

необхідно розкрити понятійне забезпечення таких складових, як «криза», «кризове суспільство», «військова агресія».

Висновки. Суспільні відносини постійно відтворюються. Відтак самопокладання передумов з метою мінімізації кризових процесів закладено в системі соціальних та морально-етичних цінностей і безпосередньо включає принципи справедливості. Водночас в одному разі вона виступає передумовою суспільної самодіяльності, а в другому – включає, забезпечує реалізацію морально-етичних, національних та нормативно-правових основ суспільства. З іншого боку, суспільні відносини взаємопов'язані з різними суб'єктами, зокрема характером дій різних соціальних і політичних інститутів, таких як Офіс Президента України, Верховна Рада, Кабінет Міністрів, діяльність органів місцевого самоврядування тощо. Від рівня справедливості залежить соціальне вираження щодо забезпечення відповідного рівня потреб. Надалі останні в процесі діяльності перетворюються в інтереси – більш складні й багатогранні відносини, які репрезентують діяльність індивідів і соціальних груп тощо, мінімізують кризові процеси і стають найбільш ефективними під час справедливого розподілу суспільних, у т. ч. і матеріальних, благ. Зміст інтересів визначається характером і спрямованістю потреб, а також тим, якою мірою соціальні умови буття забезпечують або не забезпечують реалізацію життєвих потреб. Останнє при несправедливому розподілі матеріальних благ, порушенні структури способу виробництва і є передумовою виникнення кризових процесів у суспільстві або ж глибоких конфліктів, у т. ч. і військових. Отже, можна зазначити, що інтерес на умовах /справедливості або

несправедливості/ визначає можливість або неможливості щодо реалізації потреб, цілей, цінностей в суспільстві.

У суспільстві, де домінує справедливість, людина виступає щодо об'єктивної дійсності суб'єктом, оскільки вона має можливості для реалізації суспільних потреб, інтересів, цілей. Загалом вони відкривають шлях до певного характеру і виду її діяльності. У своїй сутності відображення об'єктивної дійсності у свідомості людей здійснюється не дзеркально, а крізь призму принципів справедливості.

Як правило, осмислення людьми свого ставлення до дійсності залежить від того, наскільки збігається або не збігається соціальний інтерес із законами розвитку суспільства. Регулятором цього процесу постають структура способу виробництва та відносини /справедливості або несправедливості/, які існують у суспільному вимірі. В такому вимірі справедливість, суб'єктивуючи певну реальність бачення світу, обумовлює суб'єктивність ставлення до об'єктивної соціальної дійсності та законів суспільного розвитку. Їх несправедливе або штучне порушення призводить до дисгармонії соціального буття, якщо взяти, наприклад, структуру способу виробництва як важливого чинника соціально-економічних відносин, зрештою, спричиняє суспільний спротив, кризи та конфлікти.

Прикладом може бути Революція на граніті 1991 року – перша масштабна акція протесту на майдані Незалежності. Інші ключові протестні рухи – «Україна без Кучми», Помаранчева революція (2004), Революція Гідності (2013–2014) – мали дещо інакший характер і причини, але в їхній основі постають питання щодо ціннісного виміру, справедливості

у суспільстві. Найбільш гострою формою вираження кризи, а надалі конфлікту постала зовнішня військова агресія РФ. В її основі лежить розуміння ворогом того, що в українському суспільстві несправедливий розподіл матеріальних благ під час грабіжницької приватизації, мінімізований вплив держави як регулятора соціальних процесів у так званому «вільному ринку» призвели до конфлікту інтересів, деструктивних / кризових/ виявів, які використала РФ у своїй агресивній політиці.

Консолідація українського суспільства, патріотизм, національний рух на основі принципів справедливості мобілізують і забезпечують активний спротив ворогу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дворецька, Г. В. *Соціологія: навчальний посібник*. Київ, 2001. URL: <https://buklib.net/books/23286/>
2. Дюркгейм, Е. *Первісні форми релігійного життя: тотемна система в Австралії*. Київ, 2002. 424 с.
3. Маркс, К., Енгельс, Ф. *Марксів проект передмови до німецької ідеології*. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/>
4. Маркс, К., Енгельс, Ф. *Німецька ідеологія*. URL: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/>
5. Платон. *Держава* / пер. з англ. О. Стребицька. Харків, 2024. 383 с.
6. Ролз, Дж. *Теорія справедливості* / пер. з англ. О. Мокровський. Київ, 2001. 822 с.
7. Савицька, І. М., Стадник, Б. М. Концептуалізація справедливості у філософії Платона. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. 2025. № 1. С. 85–92. URL: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.1.11>
8. Pareto, V. *Trattato di sociologia generale...* Nabu Press, 1916. 846 p.

9. Parsons, T. *The Social System*. Routledge, 1951. 448 p. URL: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>
 10. Simmel, G. *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Auflage, Berlin, 1908. URL: https://www.duncker-humboldt.de/_files_media/leseproben/9783428537259.pdf
 11. Smelser, Neil J. *Problematics of Sociology*. Berkeley, 1997. 138 p. URL: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi4/0005971.pdf>
 12. Tönnies, F. *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Berlin, 1887. 270 p. URL: <https://ia800506.us.archive.org/20/items/gemeinschaftundg00tn/gemeinschaftundg00tn.pdf>
 13. Weber, M. *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der verstehenden Soziologie*. Tübingen, 1985. 992 p.
- REFERENCES**
1. Dvoretzka, G. (2001). *Sociology: A Textbook*. Kyiv. [online] Available at: <https://buklib.net/books/23286/> [in Ukr.]
 2. Durkheim, É. (2002). *The Elementary Forms of Religious Life: The Totemic System in Australia*. Kyiv. [in Ukr.]
 3. Marx, K., Engels, F. *Marx's Draft Preface to German Ideology*. [online] Available at: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/> [in Ukr.]
 4. Marx, K., Engels, F. *German Ideology*. [online] Available at: <https://vpered.wordpress.com/2013/03/14/marx-engels-deutsche-ideologie/> [in Ukr.]
 5. Plato. (2024). *The Republic*. Kharkiv. [in Ukr.]
 6. Rawls, J. (2001) *Theory of Justice*. Kyiv. [in Ukr.]
 7. Savytska, I., Stadnyk, B. (2025). Conceptualization of Justice in Plato's Philosophy. *Perspectives. Social and Political Journal*, 1, pp. 85-92. [online] Available at: <https://doi.org/10.24195/spj1561-1264.2025.1.11> [in Ukr.]
 8. Pareto, V. (1916). *Trattato di sociologia generale...* Nabu Press. [in Ita.]
 9. Parsons, T. (1951). *The Social System*. Routledge, 448 p. [online] Available at: <https://voidnetwork.gr/wp-content/uploads/2016/10/The-Social-System-by-Talcott-Parsons.pdf>. [in Eng.]
 10. Simmel, G. (1908). *Soziologie. Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung*. Duncker & Humblot. [online] Available at: https://www.duncker-humboldt.de/_files_media/leseproben/9783428537259.pdf. [in Deu.]
 11. Smelser, Neil J. (1997). *Problematics of Sociology*. University of California Press. 138 p. [online] Available at: <https://files.znu.edu.ua/files/Bibliobooks/Inshi4/0005971.pdf>. [in Eng.]
 12. Tönnies, F. (1887). *Gemeinschaft und Gesellschaft*. Fues. [online] Available at: <https://ia800506.us.archive.org/20/items/gemeinschaftundg00tn/gemeinschaftundg00tn.pdf>. [in Deu.]
 13. Weber, M. (1985). *Wirtschaft und Gesellschaft: Grundriß der verstehenden Soziologie*. Tübingen, 992 p. [in Deu.]

Summary

SOCIAL GUIDELINES FOR JUSTICE IN A SOCIETY IN CRISIS

Borys STADNYK

orcid.org/0009-0008-7988-2005

postgraduate student at the Department of Philosophy and International Communication
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine

The relevance of the research. Bringing about fundamental changes in all spheres of Ukrainian society is the most important task during the crisis. This issue has become

particularly acute in the context of war. The crisis requires overcoming social apathy among citizens and awakening genuine interest in ways to minimize the impact of both internal and external factors. The Verkhovna Rada of Ukraine has adopted regulatory and legislative acts that aim to overcome crisis processes, conflicts, and resistance to the aggressor. People with life and social positions, principles, goals, attitudes, life plans, and hopes are at the heart of these transformations. Their implementation is closely linked to moral, ethical, national, regulatory and legal values and the principles of justice. In this context, justice is actualised, and it is an important factor in minimising crisis processes in society.

The purpose is to examine the social orientations of justice in crisis society, emphasizing their ethical, legal, and historical dimensions in Ukraine's development.

Conclusions. In a society where justice prevails, a person acts as a subject in relation to objective reality, since they have the opportunity to realize social needs, interests, and goals. Together, they pave the way for a certain character and type of activity. The latter, in essence, is a reflection of objective reality in people's consciousness, which is carried out not mirror-like, but through the prism of the principles of justice. As a rule, people's understanding of their relationship to reality depends on the extent to which social interests coincide or do not coincide with the laws of social development. The regulator of this process is the structure of the mode of production and the relations (justice or injustice) that exist in the social dimension. In this dimension, justice, subjectivizing a certain reality of the worldview, determines the subjectivity of the attitude towards objective social reality and the laws of social development. Violating these principles, whether unjustly or artificially, results in disharmony in social life. If we take, for example, the structure of the mode of production as an important factor in socio-economic relations, it ultimately leads to social resistance, crisis, and conflict. An example of this is the 1991 "Revolution on Granite," which was the first large-scale protest on Independence Square. Other key protest movements, such as "Ukraine without Kuchma" and the "Orange Revolution" (2004), and the "Revolution of Dignity" (2013-2014), were somewhat different in nature and cause, but at their core were questions of values, particularly justice in society. The most acute form of expression of the crisis and subsequent conflict was the external "military aggression" of the Russian Federation. It was based on the enemy's understanding that in Ukrainian society, through injustice in the distribution of material goods during predatory privatization and the minimized influence of the state as a regulator of social processes in the so-called "free market," led to conflicts of interest and destructive/crisis manifestations, which the Russian Federation used in its aggressive policy. The consolidation of Ukrainian society, patriotism, and the national movement, based on the principles of justice and social values, mobilizes and ensures active resistance to the enemy.

Keywords: justice, crisis society, conflict, military aggression, needs, interests, goals, values.